

Алберто Конехеро¹

ЧЕРНИЯТ КАМЪК

Превод от испански
Нева Мичева

Действащи лица:

РАФАЕЛ, трийсетина годишен, лейтенант от артилерията
СЕБАСТИАН, двайсетина годишен, редник

Място на действието:

Стая във военнополова болница край морето в Северна Испания

Наклонената черта / в някои реплики означава, че текстът се прекъсва от следващата фраза.

La piedra oscura

© Alberto Conejero López, 2015

© Neva Mícheva, traductora, 2020

¹ Алберто Конехеро Лопес (Вилчес, 1978) завършва театрална режисура и драматургия във Висшето кралско училище за драматично изкуство в Мадрид; прави докторат по история на религиите в университета „Комплутенсе“; преподава, пише и режисира. Премиерата на „Черният камък“ е в началото на 2015 г. в мадридския театър „Мария Гереро“ под режисурата на Пабло Месиес – през 2016 г. тази постановка получава пет награди „Макс“ (едно от най-важните отличия за театър в Испания). Същата година Конехеро публикува първата си стихосбирка, „Ако попаднеш на пожар“. През 2018 г. добавя две действия към първия акт от недовършената „Комедия без заглавие“ на Федерико Гарсия Лорка и текстът излиза под заглавие „Сънят живот“. През 2019 г. получава испанската Национална награда за драматургия за най-новата си пиеса, „Геометрия на житото“. – Б. пр.

Безсънен град

„Няма нов век и млада светлина.
Едва един лазурен кон и сутрин.“²

Себастиан е сам, седи на стол. Дочува се плискане на морски вълни. Той поглежда публиката и затваря очи.

СЕБАСТИАН. Изведнъж се появиха, цял орляк, над върховете на дърветата. (*Показва.*) Откъм гората дойдоха. Самолетите. Не успях да ги преброя. Орляк черни птици. (*Показва.*) Майка се разплака, а аз ѝ казах: „Защо бе, мамо? Идват да ни помогнат. С мир идват. Отвори вратите и прозорците. Щастлив ден е днес. Хайде, усмихни се. Да излезем и да ги посрещнем. Да знаят, че сме с тях.“ (*Показва.*) Събрахме се всички на мегдана (*показва*) и някой извика: „Вдигайте ръцете да поздравим италианците – дошли са хората от другия край на света чак дотука да ни освободят, вдигайте ръцете!“ Оркестърът засвири. Някакъв марш, мисля, в тяхна чест. Чухме им моторите. Вдигнахме ръце, като наближиха, плачехме от радост. И тогава, наред шумотевицата на приветствията (*показва*), се чу пукотът на първия изстрел и после (*показва*) грохотът на първата бомба. И се разбягахме. (*Показва.*) Във всички посоки, без да знаем накъде. (*Показва.*) Майка нещо ми извика. (*Пауза.*) Не чух какво. Не помня. Къде да се дене човек? Църквата гореше. Къде да се завреш? Извън селото не биваше – казаха, че в околностите ни причакват вие и е по-добре да умрем под бомбите на италианците. Войната, войната, войната! Хукнах през гората. Колко дни се лутах? Колко нощи? Накрая ме намериха и ми дадоха вода, и тази униформа, и тази пушка. (*Показва.*) Майка ми... не (*трясък*), не му е времето да се тъгува. Сега най-важното е да си отварям очите на четири и да внимавам (*трясък*). Никой да не спи. Излизайте всички от домовете си, от селата и да потеглим в строй напред! (*Трясък.*) Тревога, тревога, тревога! Трябва да се преборим за земята, която ни отнехте, земята наша насъщна; трябва да я изчистим от калта на вашите ботуши, от вашите песни, за да я наследят нашите синове и синовете на нашите синове (*трясък*). Никой, никой, никой да не спи. Защото настана часът, часът, който толкова чаках като дете (*трясък*), влуден от тишината, от тоновете тишина, стоварена на плещите ми, и се боях, че животът ще е това, само и единствено това, и исках сърцето ми да се изпълни с шум. И може да е идиотско, но точно затова станах музикант – за да напълня сърцето си с шум и да пропъдя тишината, която ме влудяваше. Ето защо благославям този час (*показва*). Часът, в който самолетите кръстосват нашите небеса (*показва*) и корабите порят нашите морета (*показва*), а фрегатите (*показва*) и танковете (*показва*), и картечниците (*сочи*), и батареите са на път да ни върнат утрешния ден, утрешния ден, който вие се опитахте да ни отнемете (*трясък*). Тревога, тревога, тревога! Качете се по скелетата и по покривите, струпайте се в заводите и катедралите, за да дочакате... зората! (*Трясък.*) Никой не спи в небето. Никой. Никой.³ Защото дойде часът (*изправя се*) да си върнем улиците и... църквите ни, бъдещето. Вече не ви принадлежим, на вас – бащите ни и

² Завършекът на „Ноктюрно на празнотата“ (из „Поет в Ню Йорк“). – Б. пр.

³ Първата строфа на „Безсънен град. Ноктюрно за Бруклинския мост“ (из „Поет в Ню Йорк“) гласи приблизително: „Никой не спи в небето. Никой. Никой. Никой не спи. Дъшат лунните създания и обикалят в своите кошари. Ще дойдат живите игуани, за да нахапят всички хора, които не сънуват, а пък онзи, хукнал да бяга със сърце разбито, на ъгъла ще се натъкне на смайващ крокодил, застинал на звездите под нежното негодувание...“. – Б. пр.

братята, приятелите, – на всички като теб, които ти приличат. Настана час да отделим едната кръв от другата и нито прошка чакайте, нито забрава.

Отваря очи, оглежда себе си, оглежда публиката. Затъмнение.

II

Нагоре по нощта⁴

Помещението се осветява – премигваща електрическа крушка и последната дневна светлина, която се промъква през прозорче с решетки. Себастиан с пушка в скута чете вестник и се мъчи да не задреме, докато първите движения на Рафаел върху нара не привличат вниманието му.

РАФАЕЛ. Къде сме? (*Опитва да се надигне. Себастиан се изправя.*) Ти кой си?
(*Себастиан сграбчва пушката, но не отговаря. Рафаел обхожда стаята с поглед.*)
Защо не отговаряш? (*Себастиан мълчи.*) Защо мълчиш? (*Себастиан не отговаря.*)
Отдавна ли съм тук? (*Опитва се да стане.*)
СЕБАСТИАН (*насочва дулото към него*). Не мърдай.
РАФАЕЛ. Кажй бе, да ти се не знае, къде сме?
СЕБАСТИАН. Не викай. Какво ми се разпореждаш тука?
РАФАЕЛ. Отговори де. А останалите? (*Мълчание.*) Ясно, инструкции.
СЕБАСТИАН (*свежда цевта*). Какво?
РАФАЕЛ. Дали са ти инструкции. Да не говориш с пленника.
СЕБАСТИАН (*отново насочва пушката*). Така е по устав.
РАФАЕЛ. О, устав си имате.
СЕБАСТИАН. Ами да. Ние имаме норми. Принципи.
РАФАЕЛ. „Ние“?
СЕБАСТИАН. Да. Ние имаме принципи.
РАФАЕЛ. Момче, ти на колко си години? Седемнайсет имаш ли?
СЕБАСТИАН. Не е твоя работа. (*Рафаел отново понечва да се надигне и Себастиан насочва оръжията си към него.*) Не мърдай. През ум да не ти минава да ставаш от нара. Ще те застрелям. Окоето ми няма да мигне. Не бъди идиот. Дори да успееш да излезеш, дори да се разсея за секунда и да ми издърпаш пушката, и да ме застреляш, зад тази врата пази друг като мен, а после има още една врата и /
РАФАЕЛ. Това също е по устав.
СЕБАСТИАН. Да. (*Кратка пауза.*) На интересен ли се правиш?
РАФАЕЛ. А останалите?
СЕБАСТИАН. Кои останали?
РАФАЕЛ. Мъртви ли са?
СЕБАСТИАН. Не знам.
РАФАЕЛ. Къде сме?
СЕБАСТИАН. Не ми е разрешено. Не настоявай.
РАФАЕЛ. Май сме на морето. Това, дето се чува отвън, морето ли е?
СЕБАСТИАН. Да.
РАФАЕЛ. Не помня да съм /
СЕБАСТИАН. Преместили са те.
РАФАЕЛ. От Бърсенас.
СЕБАСТИАН. Казаха, че от Матамороса.
РАФАЕЛ. Но защо?
СЕБАСТИАН. Няма да те оставят да умреш, я.
РАФАЕЛ. Ти сериозно ли?

⁴ От първия куплет на „Нощ на безсънната любов“ (из „Сонети за неясната любов“): „Нагоре по нощта – луната пълна и ние двамата: аз се разплаках, ти се смееше. Твоят протест бе бог, а мойте жалби – низ мигове и гълъбици“. – Б. пр.

СЕБАСТИАН. Да. Не и да ти изтече кръвта като на куче. Принципи, казах ти. Хайде стига вече. (*Сяда.*)

Мълчание.

РАФАЕЛ. Защо го правиш?

СЕБАСТИАН. Кое?

РАФАЕЛ. Нарушаваш устава, говориш с мен.

СЕБАСТИАН. Не говоря с теб. Това не е разговор.

РАФАЕЛ. А какво е?

СЕБАСТИАН. Просто малко да се успокоиш.

РАФАЕЛ. Аха, услуга един вид.

СЕБАСТИАН. Ако ти си по-спокоен, и аз няма да имам неприятности.

РАФАЕЛ. Как се казваш? (*Мълчание.*) Хайде де, какво толкова? Измисли си някое име, ако искаш.

СЕБАСТИАН. Не.

РАФАЕЛ. Не?

СЕБАСТИАН. Името е важно нещо.

РАФАЕЛ. Името е просто дума.

СЕБАСТИАН. Не. С името можеш да ме извикаш, да ме назовеш /

РАФАЕЛ. Но ти моето го знаеш.

СЕБАСТИАН. Не.

РАФАЕЛ. Лъжеш.

СЕБАСТИАН. Какво значение има?

РАФАЕЛ. Кажй тогава.

СЕБАСТИАН. За какво ми е притрябвало на мен твоето име?

Чуват се виковете.

РАФАЕЛ. И други ли има? (*Мълчание.*) Какво правим тук? Защо сте ни преместили?

СЕБАСТИАН. По-добре не питай. Докато сме само ти и аз, нямаш грижи.

РАФАЕЛ. Какви грижи? Какво искаш да кажеш?

СЕБАСТИАН. Не викай бе, не разбираш ли? Естествено, че има и други. Други, които, като ги питат, си признават. И майчиното си мляко изпяват. Точно затова не вярвам да дойдат за тебе сега. Няма защо да идват, освен ако не вдигааш шум. Докторът каза, че не е късно /

РАФАЕЛ. Какъв доктор?

СЕБАСТИАН. Че си изгубил доста кръв, но сигурно ще оздравееш. Така ми се счу.

РАФАЕЛ. Защо сме тук? (*Мълчание.*) Вода имаш ли?

СЕБАСТИАН. Не.

РАФАЕЛ. Жаден съм.

СЕБАСТИАН. Не знам дали докторът /

РАФАЕЛ. Много ми се пие.

Себастиан взема манерката си, отива до вратата да види какво е положението в коридора и я подава на Рафаел. Рафаел пие. Себастиан се ослушва да не би да идва някой, след което си прибира манерката и сяда на стола.

РАФАЕЛ. Благодаря ти, момче.

СЕБАСТИАН. Не ми викай „момче“.

РАФАЕЛ. Неприятно ли ти е? (*Мълчание.*) Добре, сега какво следва?

СЕБАСТИАН. Не знам.

РАФАЕЛ. Пак лъжеш.

СЕБАСТИАН. Казаха ми да внимавам, да не откъсвам очи от врага и аз това правя.

Друго не знам.

РАФАЕЛ. Пропаганда и агитация.

СЕБАСТИАН. Тихо.

РАФАЕЛ. На колко си години?

СЕБАСТИАН. Казах ти вече: не е твоя работа. Престани. Не искам да те слушам. Да можех, ей сега щях да стана и да си тръгна, само и само да не те чувам. Ама човек има дълг. Това е моят принос към /

РАФАЕЛ. Леле, как си се нагълтал с лозунги.

СЕБАСТИАН. Престани.

РАФАЕЛ. И ги повтаряш като папагал.

СЕБАСТИАН. Не е вярно.

РАФАЕЛ. И то пред мен, хем знаеш, че ние се борим за /

СЕБАСТИАН. Затваряй си устата.

РАФАЕЛ. Всичките ви клевети за правителството⁵ /

СЕБАСТИАН. Малко ми остава /

РАФАЕЛ. Готови сте да предадете Испания в ръцете на фашистите /

СЕБАСТИАН. Ей сега, честно. Ей сега ще ти тегля куршума. Целя в челото и стрелям!

РАФАЕЛ. Защо вярно не го направиш?

СЕБАСТИАН. Даже няма да ми търсят отговорност.

РАФАЕЛ. Действай тогава.

СЕБАСТИАН. Престани.

РАФАЕЛ. Хайде де, стреляй и да се свършва.

СЕБАСТИАН. Ти не си в ред.

РАФАЕЛ. Убий ме бе, човек, виж ми сметката! Стреляй! Действай, стреляй! (*Опитва да се надигне. Пада от нара.*) Помогнете! Ехо, някой да ми помогне!

СЕБАСТИАН. Не викай.

РАФАЕЛ. Някой да ме изкара оттук!

СЕБАСТИАН. Ти полудя ли? Ще дойдат наистина. Ще дойдат и лошо ни се пише и на двамата...

Рафаел припада на пода. Мълчание. Себастиан надниква в коридора. Никой. Колебае се. Доближава се. Вслушва се в дишането на Рафаел.

СЕБАСТИАН. Ей, помощ! Доктора, повикайте доктора!

Излиза. Затъмнение.

⁵ Става въпрос за периода на Втората испанска република (1931–1939) и за законно избраното през 1936 г. ляво коалиционно правителство, посрещнато с настървен отпор от десните сили и свалено с военен преврат. Рафаел е на страната на републиканците (левите), Себастиан е вербуван от монархистите (десните, франкистите). – Б. пр.

III

За невидимата ръка⁶

Себастиан, с цигара в устата и кибрит в ръка, седи на стол край нара, на който лежи Рафаел. Гледа го внимателно. Отваря кутийката – празна е. Започва да тършува из джобовете на куртката на Рафаел и открива кибрит и писмо. Завърта се на стола, пали цигарата с намерените клечки и се зачита в писмото.

СЕБАСТИАН (чете). „И на мен ми беше тежко, много тежко. Не съм добре, не съм щастлив. Вашите ми казаха, че не знаят къде си, че си заминал след изпитите. Не исках да настоявам. Ето защо оставих на Хасинто това писмо – да ти го даде, когато се върнеш. Не се съмнявам, че си се представил достойно на изпитите. Аз ли не знам колко побира тази твоя глава! Сигурно си отишъл някъде, за да си починеш. Включително и от мен. Напразно чаках да ми пратиш няколко реда. Защо ме наказваш така? Бива ли толкова болка от една-едничка мисъл?⁷ Тук нещата отиват все по-на зле. Това с Калво Сотело⁸ – какъв ужас! Как можаха? Сега какво ще стане? Страх ме е, Рафаелйльо, и ми се ще да си до мен да ме успокоиш. Но не мога да те чакам повече в Мадрид. Приятелите тук не ми помагат. Отивам в Гранада и да става каквото ще. Твой предан Федерико. Послeпис: напомни ми да ти разкажа за *Черният камък*“.

Себастиан прибира писмото в джоба, където го е намерил, и пак се заглежда в Рафаел, докато пуши. След малко Рафаел отваря очи.

РАФАЕЛ. Жив ли съм? Жалко.

СЕБАСТИАН (с облекчение, изправя се). Няма такъв идиот като тебе.

РАФАЕЛ. Чудно.

Мълчание.

СЕБАСТИАН. Добре. Печелиш. Кое е чудно?

РАФАЕЛ. Радваш се, че съм жив.

СЕБАСТИАН. Радвам се, че не умря. Ако ти стане нещо, ще ме преместят в друга стая или направо вън. А аз съм си добре тука, нищо че все мелиш. (Пауза.) Казах на доктора, че си паднал насън. Че изведнъж си се прекатурил, неочаквано. Не знам повярва ли ми, понеже като тръгнах да излизам, попита дали си се будил през нощта. Казах, че не си.

РАФАЕЛ. Защо правиш така?

⁶ „1. Бяло легло на сива стена. Над завивките изскачат танцуващи числа – 13 и 22. От двойките започват да излизат, докато не изпълват леглото, нещо като миниатюрни мравки. 2. Невидима ръка рязко дръпва завивките.“ Това са първите две сцени от „Пътешествие до Луната“ (1929) – сценарий от 72 фрагмента, който Федерико Гарсия Лорка пише в Ню Йорк и дава на своя приятел Емилио Амеро (1901–1976), мексикански художник и режисьор. Амеро така и не снима филм, но съхранява ръкописа, който е издаден доста след смъртта му. – Б. пр.

⁷ Скрит цитат от първия куплет на „Любовни язви“ (из „Сонети за неясната любов“): „Това зарево, тези лакомни пламъци. Тази сива картина наоколо. Тази болка от едничката мисъл. Този смут от небе, свят и час...“

⁸ Хосе Калво Сотело (1893–1936) е един от лидерите на монархическата десница в Испания от 20-те и 30-те на XX в., юрист, министър на финансите. На 13 юли 1936 г., в обстановка на остро политическо и социално напрежение, е арестуван и убит от социалистическата милиция. Дни след това военните се решават на преврат срещу републиканците и започва Гражданската война, довела до диктатурата на Франсиско Франко (от 1939 г. до смъртта му през 1975 година). – Б. пр.

СЕБАСТИАН. За кое говориш?

РАФАЕЛ. Защо си събираш пръстчетата по този начин.

СЕБАСТИАН. Нещо странно ли има?

РАФАЕЛ. Не се сърди де. Просто досега не съм виждал така да се пуши.

СЕБАСТИАН. Аз пък досега въобще не съм и пушил.

РАФАЕЛ. Защо все пак?

СЕБАСТИАН. Какво: защо съм пропушил ли? Ти да не мислиш, че /

РАФАЕЛ. Защо излъга доктора?

СЕБАСТИАН. За да не вкарам никой от двама ни в беля.

РАФАЕЛ. „Двама ни“?

СЕБАСТИАН. Ами да. За да не дойдат и...

РАФАЕЛ. И какво? Довърши си мисълта. Чух виковете.

СЕБАСТИАН. Значи знаеш.

РАФАЕЛ. Карате по принципи, един вид.

СЕБАСТИАН. Във война сме – война, по дяволите!

РАФАЕЛ. Да, вашата гнусна война.

СЕБАСТИАН. Ако не бяхте... (*Опомня се навреме.*) Не. Няма да ти се обяснявам. Стига вече. Само нещо да ти кажа. Хич не обичам да говоря. Никога не съм бил нито по приказките, нито по компаниите. Не е само до устава. И не е само до това, че ще ни се стъжни, ако ни чуят отвън. И на теб, и на мен лошо ни се пише, ама не ти увира главата. Просто не обичам дъра-бъра. Изнервям се, като се наложи да водя разговор. Аз съм сдържан мъж. Това е, пък ти мисли каквото си щеш... Защо се смееш?

РАФАЕЛ. „Сдържан мъж“, вика! На колко години си бе, хлапе? Говориш като някой старец.

СЕБАСТИАН. Престани. Навършил съм двайсет, ясно ли ти е? Толкова стигат ли, според тебе, за да остана сирак? Стигат ли да натисна спусъка и да ти пръсна черепа?

(*Захвърля цигарата. Мълчание.*) Дявол да те вземе, виж заради тебе какво... (*Вади нова цигара. Пауза.*) Искаш ли?

РАФАЕЛ. Светъл ли пушиш?

СЕБАСТИАН. Светъл.

Отива до вратата да види има ли някой наблизо. Подава цигарата на Рафаел. Рафаел рязко го сграбчва за китката.

СЕБАСТИАН. Ей, какво правиш?

РАФАЕЛ. Паулино тук ли е?

СЕБАСТИАН. Пусни ме. Пускай, казах. Кой е тоя Паулино?

РАФАЕЛ. Моят командир. И него ли докарахте?

СЕБАСТИАН. Не знам! Не знам кого още държат тука.

РАФАЕЛ. Какво ще ни правят?

СЕБАСТИАН. Пусни ме, твойта кожа.

РАФАЕЛ. Какво смятат да правят с нас?

СЕБАСТИАН. Не знам.

РАФАЕЛ. Лъжеш. Погледни ме!

СЕБАСТИАН. Какво искаш бе?

РАФАЕЛ. А моите години, според теб, стигат ли?

СЕБАСТИАН. За какво?

РАФАЕЛ. За да умра.

СЕБАСТИАН. Не е речено да /

РАФАЕЛ. За да ме ликвидират. Годиците ми стигат ли?

СЕБАСТИАН. Не е както си го представяш.

РАФАЕЛ. Откъде си сигурен?

СЕБАСТИАН. Повярвай ми, въобще не е това.

РАФАЕЛ. Че защо да ти вярвам?

СЕБАСТИАН. Защото само аз съм тука, с тебе.

РАФАЕЛ. Ще ни разстрелят. Като изтръгнат от нас каквото са си наумили, ще /

СЕБАСТИАН. Не, първо ще ви...

РАФАЕЛ. Какво?

СЕБАСТИАН. Ще ви съдят. И после ще решат. Обикновено така се прави.

РАФАЕЛ. „Обикновено“?

СЕБАСТИАН. Може да ви преместят в по-добра болница в града. И чак после /

РАФАЕЛ. Какво после?

СЕБАСТИАН. Не знам, аз откъде да знам? Пусни ме, боли.

Рафаел пуска ръката му. Себастиан отива до стола и взема пушката си.

РАФАЕЛ. Слушай. Ти сигурно знаеш, но нищо: аз съм на трийсет години и се казвам Рафаел Родригес Рапун.

СЕБАСТИАН. Не ме интересува.

РАФАЕЛ. Името на баща ми е Лусио, на майка ми – Мария. Живеят в Мадрид, на улица „Росалия де Кастро“ номер 25. Обаче са от Хака. То това няма значение всъщност. Какво значение да има. Баща ми работи за една френска петролна компания. Имам брат и сестра: Томас и Мария. Мария е шивачка. Томас е лейтенант от пехотата, в момента май е в Кордоба. Не знам обаче, от месеци не сме се чували...

СЕБАСТИАН. Защо ми разправяш тези работи? Млъкни. Това е заповед.

РАФАЕЛ. Защото само ти си тука, с мене. Нали така каза. Ако нещо ми се случи, от сърце те моля /

СЕБАСТИАН. Не. Няма. Тихо.

РАФАЕЛ. Ако нещо се случи, те умолявам да намериш начин да съобщиш на моите родители. За да могат /

СЕБАСТИАН. Не биваше да те слушам. Думичка дори. Една-едничка.

Излиза тичешком. Рафаел опитва да се надигне от нара. Тишина, чуват се няколко трясъка.

IV

Коридон⁹

„Но друг, тъмен Адам сънува, дето –
на хладната луна, скала без семе, –
като светлик ще догори момчето.“¹⁰

*Себастиан се връща, поглежда Рафаел откъм вратата: той седи върху нара.
Тялото му е покрито с нови синини, тече му кръв от носа и устата. Себастиан
сяда, пали цигара. Дълго мълчание.*

РАФАЕЛ. Къде беше? (Пауза.) Още ли се сърдиш?

СЕБАСТИАН. Да се сърдя? Какво ти сърдене сега? Слушай: с тебе разменихме по няколко думи, но аз всичко ще отрека. Те ме бяха предупредили, че ползвате такива техники. „Техники за убеждаване“. От самото начало си беше ясно, че ще се опиташ да ми размътиш главата. Да, допуснах тази дребна грешка, но тя е без значение – малко стратегическо отклонение. Дотук обаче. Оттук нататък ти си говори, говори си на воля. Важното е да не крешиш. И да не мърдаш на йота от нара. Не мога да те заставя да мълчиш, без да навлека куп неприятности и на себе си. Затова ще те оставя да мелиш. Приказвай колкото ти душа иска. Говори часове наред, говори цяла нощ, говори до премала. Сигурно си в правото си. Няма да ти запуша устата с парцал я, нито да ти изскубна езика... Просто не чакай отговор от мене.

РАФАЕЛ. А какво?

СЕБАСТИАН. Нищо, какво. Свърши се тая. (Взира се в синините и кръвта.) Да не беше дрънкар, да ме беше послушал, нямаше да си изпатиш. Ти ме принуди да доложя, че си се събудил. Сам си си виновен. Сам го предизвика това. Защо не ме слушаш? Аз им казах каквото чух от доктора – че си много слаб, че си изгубил много кръв. Но те просто кимнаха, потупаха ме по рамото и отговориха: „Браво, младежо. Значи няма да го местим. Ще се отбием ние при него.“ Излязох навън и тръгнах да обикалям по двора. Видях светлината в стаята. Опитах се да мисля за приборя. Не помогна. Започнах да си свиркам. Едно пасодобле, една тъпа маршова мелодийка, дето трябваше да я научим наизуст за Архангеловден. Затворих очи. Разперих ръце, ей така, все едно си държа чинелите. (Тананика.) Знаеш ли я? И тогава те чух да викаш. През прозореца. И

⁹ Рибарят Коридон е персонажът, в който трябва да се превъплъти Рафаел Родригес Рапун в „Севилският измамник“ на Тирсо де Молина. Така обаче се нарича и един от персонажите на Вергилий („Влюби се не на шега Коридон в хубавеца Алексис, / на господаря любимец, и страдаше той безнадеждно. / Само под гъстите буки, под свода на техните клони / идеше всеки ден; там сред горите, наред планините / лееше жалби пастирът, но беше гласът му напразен: / „О безсърдечен Алексис, нехаен за моите песни! / Нямах ли милост към мене? Накрай ще ме тласнеш към гроба...“ – Буколики. Еклога II. – В: Публий Вергилий Марон. Буколики, Георгики, Енеида. Народна култура, С., 1980). Андре Жид заимства името на пастира за есето си „Коридон“: едноименният персонаж, негов главен герой, е млад лекар, който в четири диалога с разказвача обяснява хомосексуалността. Текстът е публикуван в окончателния си вид във Франция през 1924-а, а в Испания през 1929-а. От кореспонденцията на Рапун и Лорка се е запазило само едно писмо на първия от 1933 г. „аз съм коридон в добрия смисъл на думата“. В същото писмо Рапун казва: „Много си мисля за теб. Да спреш да виждаш човек, с когото месеци наред си изкарвал всеки час от деня, е нещо твърде голямо, за да се забрави. Особено ако се чувстваш толкова властно привлечен към въпросния човек, колкото аз към теб. Но ти ще се върнеш и аз се утешавам с мисълта, че онези часове могат да се повторят...“ – Б. пр.

¹⁰ Краят на сонета „Адам“ от ранната стихосбирка „Първи песни“ на Лорка. – Б. пр.

засвирих по-силно и по-силно. После – тишина. Нищо. Предположих... че са те довършили, че ти е доизтекла кръвта и готово. Обаче дойдоха да ме повикат.

РАФАЕЛ. Ами останалите?

СЕБАСТИАН. Не ги знам останалите.

РАФАЕЛ. Казаха ми, че и те са тук.

СЕБАСТИАН. Нямам представа.

РАФАЕЛ. Или лъжат те, или лъжеш ти.

СЕБАСТИАН. Защо упорстваш?

РАФАЕЛ. Не знам. (*Мълчание.*) Теб къде те завари цялата дандания? (*Мълчание.*) Хайде де, какво толкова ще стане, ако ми разкажеш? Така ще ни мине по-леко времето и на двамата. Къде беше?

СЕБАСТИАН. Кога?

РАФАЕЛ. Когато започна всичко това.

СЕБАСТИАН. Престани.

Мълчание.

РАФАЕЛ. Аз бях в Сан Себастиан. Бяхме отишли с едни приятели от университета малко на море. Имах нужда да се откъсна от Мадрид. И новината ни застигна в Сан Себастиан. Обадих се на нашите, но те не знаеха, никой не знаеше какво има да става. След няколко дни парите взеха да свършват. Тате ми прати запис, който така и не стигна до мен. Намерих си работа – започнах да асфалтирам шосета. Въобразих си, че скоро ще събера колкото ми трябва, за да се върна. Тогава чухме по радиото за разстрелите. Две момичета ме криха в един бар цяла седмица, докато не намерих канал за връщане вкъщи. Плаках от радост, когато влязох откъм Каса де Кампо – това е най-големият парк там, сещаш ли се? Ти въобще бил ли си в Мадрид?

СЕБАСТИАН. Не.

РАФАЕЛ. Никога ли?

СЕБАСТИАН. Не, никога, никога. С майка си гледахме стопанството. Крави, ябълки, тебе тези неща надали те вълнуват. Като се видех с малко пари, ходех да играя на билиард с аверите. Но повечето беше бяхтене. Цяла седмица бяхтене, в неделя сутрин – на църква, а следобед – пак на къра, за всеки случай. Спестявах, исках да си опитам късмета в консерваторията. Ето какво правех, като започна тая гадост. Друго няма. Това е моята история. Стига ли ти?

РАФАЕЛ. Искаш да станеш музикант, така ли?

СЕБАСТИАН. Исках.

РАФАЕЛ. Битките ще свършат, ще видиш. По един или по друг начин скоро ще им се види краят. И ще станеш музикант, щом това ти е мечтата.

СЕБАСТИАН. По един или по друг начин, а? Ти да не мислиш, че имате някакъв шанс?

РАФАЕЛ. Кой?

СЕБАСТИАН. Вие.

РАФАЕЛ. Кои „ние“?

СЕБАСТИАН. Взе да ми писва от тебе. Има ред в тоя живот и той трябва да се спазва. Ако не бяхте домъкнали вашите московщини в Испания, нищо подобно нямаше да ни дойде до главата. Дано, дано да свърши скоро и да си ходим да си гледаме работата.

Пауза. Отвън се донася трополенето на дъжда.

РАФАЕЛ. Някъде около Сантандер ли сме?

СЕБАСТИАН (*поколебава се*). Да.

РАФАЕЛ. Виж ти. За трети път ми е.

СЕБАСТИАН. Кое?

РАФАЕЛ. За трети път съм по тези краища. Първият беше преди четири години. За малко да не стигнем, защото някъде около Пахàрес моторът на камиона сдаде багажа. Август беше, но валеше както сега. Отседнахме в двореца „Магдалена“, над залива. Отсреща се виждаше Сòмо. И студентите по поляните пред двореца – бяха налягали по тревата.

СЕБАСТИАН. На екскурзия ли си бил?

РАФАЕЛ. С трупата...

СЕБАСТИАН. Каква трупа?

РАФАЕЛ. Театрална.

СЕБАСТИАН. Театър значи. Да не си бил актьор?

РАФАЕЛ. Само когато опреше ножът о кокала. Основно бях секретар и шофьор.

СЕБАСТИАН. Аз не съм ходил на театър.

РАФАЕЛ. Въобще ли?

СЕБАСТИАН. Един път в селото дойде вариете, ама моята работа нямаше кой друг да я върши, та нищо не видях. Вие какво играехте?

РАФАЕЛ. По малко от всичко. Мисля, че преди четири години май беше „Фуенте Овехуна“, а веднага след това и „Севилският измамник“. В „Измамника“, ща-не ща, трябваше да се включа и аз. Излизах облечен с един смешен костюм, прекалено тесен. Хубаво беше, понеже оставаше и свободно време. Ходехме на плажа Сардинеро или в Кастаниеда. Починахме си малко, понеже не се налагаше всеки ден да сглобяваме и разглобяваме декорите. Може пък да си чувал за нас – „Ла Барака“...

Разтоварване на камиона на „Ла Барака“

СЕБАСТИАН. Не съм...

РАФАЕЛ. Студентска трупа. Пътувахме от град на град, Републиката искаше да /

СЕБАСТИАН. Музиканти имахте ли?

РАФАЕЛ. Да, разбира се.

СЕБАСТИАН. Отзад ли свиреха?

РАФАЕЛ. Как отзад?

СЕБАСТИАН. Зрителите можеха ли да ги виждат?

РАФАЕЛ. А, според случая. В някои представления ги виждаха, в други – не.

СЕБАСТИАН (*изправя се*). Ей това много ми се иска. Да свиря в театър. На сцената. С хубавите дрехи. Да свиря и да гледам актьорите и зрителите. И хем да съм отпред, хем никой да не ме гледа мене. Все едно съм с шапка невидимка. (*Сяда на пода до Рафаел.*) Твоите родители на какво мнение бяха?

РАФАЕЛ. За кое?

СЕБАСТИАН. Ами че си се хванал с театъра. На майка не ѝ харесва да се занимавам с музика. Казва, че музикант къща не храни и така нататък... Казваше.

РАФАЕЛ. Аз от театъра пукната пара не изкарвах. Още следвах. Това беше уговорката с нашите – първо да се изуча за минен инженер... (*Кратка пауза.*) На колко си години?

СЕБАСТИАН. Пита ме вече.

РАФАЕЛ. И ти ме излъга.

СЕБАСТИАН. Теб какво те е еня?

Мълчание.

РАФАЕЛ. Момиче имаш ли си?

СЕБАСТИАН. Приятелка ли?

РАФАЕЛ. Да.

СЕБАСТИАН. Не, нямам. (*Колебае се.*) А ти?

РАФАЕЛ. Имах преди войната. Кончита. От трупата... Почина от анемия.

СЕБАСТИАН. Съжалявам.

РАФАЕЛ. Помолих сестра ми да занесе венец в болницата, понеже не посмях да ида. Баща ми много искаше да стана лекар, докато не разбра, че като видя кръв, наистина ми прилошава. То затова оставих и футбола – няколко капки кръв бяха достатъчни. А гледай сега...

СЕБАСТИАН. И футбол ли си играл?

РАФАЕЛ. Да.

СЕБАСТИАН. Значи си обичал да пориташ. И в кой отбор? Някой известен ли?

РАФАЕЛ. Защо в минало време?

СЕБАСТИАН. Е нали вече не играеш...

РАФАЕЛ. В „Атлетико Мадрид“. Но не бях в първия отбор.

СЕБАСТИАН. Аз пък никога не съм имал време за футбол.

РАФАЕЛ. А любим отбор нямаш ли?

СЕБАСТИАН. Ами май „Реал Рейсинг“, сантандерският.

РАФАЕЛ. „Май“?

СЕБАСТИАН. Даже не знам дали обичам футбола. Не се е случвало да ми останат излишни пари да ходя на мач в града. (*Пауза.*) А по-нататък?

РАФАЕЛ. Какво?

СЕБАСТИАН. С други жени не си ли излизал?

РАФАЕЛ. С една само. Във Валенсия. Запознахме се преди две години, обаче стана доста сложно. Преди няколко месеца се видяхме, пак във Валенсия, точно преди да се кача на север. Каза, че не е получила нито едно от писмата ми от училището.

СЕБАСТИАН. Какво училище?

РАФАЕЛ. Артилерийското. Мислех, че ви разясняват тези неща.

СЕБАСТИАН. Не.

РАФАЕЛ. Народното артилерийско училище в Лорка, Мурсия.
СЕБАСТИАН. И как се казва твоята приятелка?
РАФАЕЛ. Елена.
СЕБАСТИАН. Ще те чака ли?
РАФАЕЛ (*пауза*). Моля те, дай малко вода.
СЕБАСТИАН (*подава му манерката*). Ти искаше ли да се ожениш? (*Усеща се.*) Извинявай.
РАФАЕЛ. Какво има?
СЕБАСТИАН. Нищо.
РАФАЕЛ. Нищо?
СЕБАСТИАН. Не ми влиза в работата.
РАФАЕЛ. Какво?
СЕБАСТИАН. Не ми влиза в работата дали ще се жениш, или не.
РАФАЕЛ. Какво знаеш?
СЕБАСТИАН. За кое?
РАФАЕЛ. Погледни ме.
СЕБАСТИАН. Няма. Не ти командваш тука.
РАФАЕЛ. Погледни ме. Какво ми кроят?
СЕБАСТИАН. Делото /
РАФАЕЛ. Ще ме съдят ли?
СЕБАСТИАН. Това ми казаха да ти го кажа.
РАФАЕЛ. Давай тогава.
СЕБАСТИАН. Казаха ми да предам, че делото вече е минало.
РАФАЕЛ. Е, как: дори не са ме повикали да /
СЕБАСТИАН. Осъдили са ви на смърт всичките /
РАФАЕЛ. ...чуя в какво ме обвиняват и да се защитя. Никой не е говорил с мен. Кога?
СЕБАСТИАН. Утре заран.
РАФАЕЛ. Тук ли?
СЕБАСТИАН. Да. На смени. Веднага щом се съмне.

Дълго мълчание. Рафаел седи върху нара, без да реагира. Себастиан отива до стола и вади мандарина от джоба на куртката си. Бели я и започва да яде. След малко подава парче на Рафаел. Той се опитва да дъвче, но не може.

Сказание и хоровод на тримата приятели¹¹

„...гирлянда от любов, постеля на ранен,
където не насън сънувам как стоиш
насред руините на разрушената ми гръд.“¹²

Рафаел се приповдига немощно, Себастиан го гледа от стола.

РАФАЕЛ. Помогни ми.

СЕБАСТИАН. Какво има?

РАФАЕЛ. Искам да стана.

СЕБАСТИАН. Не ми е разрешено да /

РАФАЕЛ. Малко да се раздвижа, поне до стола и обратно.

СЕБАСТИАН. Докторът каза, че не бива да /

РАФАЕЛ. Шегуваш ли се?

СЕБАСТИАН. За кое?

РАФАЕЛ. Аз пък. Не се шегуваш, разбира се. Ако не ме опазите, няма как да ме погубите.

СЕБАСТИАН. Какво говориш?

РАФАЕЛ. Целта е да остана жив. Не е достатъчно просто да умра.

СЕБАСТИАН. Ти /

РАФАЕЛ. Възложено ви е да ни съхраните до насрочения момент. За да има време да се покаем, да се облеем в сълзи и да се молим за милост, увиснали от расото на изповедника. Ами после? Как процедирате? Изкарвате ни един по един като животни на заколение? Или заедно, за да ни е срам да се погледнем? Добре де, а след това? Накрая какво смятате да правите? (*Себастиан не го гледа, седи и дъвче мандарината.*) Когато всичко свърши. Ако надвиете, ако спечелите тази гнусна война, която *вие* пожелахте, какво ще правите след нея? Как ще стъпвате по тази земя, пропита с кръв? Как ще прегръщате жените си нощем? Как ще гледате децата си в очите и ще им казвате: „Убил съм хиляда човека“?

СЕБАСТИАН. Никого не съм убивал.

РАФАЕЛ. Как ще я карате до края на дните си?

СЕБАСТИАН. Не знам, не знам. Как ще я карам до края на дните си ли? Ти ми кажи, кажи ти, като толкова знаеш. Понеже аз не мога да си го представя. Видях как майка се срина на земята и продължих да тичам. Не спрях. Не отидох да я вдигна. Не отидох да я погледна за последен път. Тичах, та пушек се вдигаше. Единствената ми мисъл беше да си отърва кожата. Реших, че явно такава е Божията воля – да се спася аз, за да е имал смисъл животът на моите родители. Да, ама сега не мога да заспя, без да чуя гласа ѝ, а не чувам думите, не разбирам какво иска да ми каже. Как ти се струва на тебе – че това съм искал ли? Че съм си мечтал да съм тука?

РАФАЕЛ. Действай тогава.

СЕБАСТИАН. Как?

РАФАЕЛ. Напусни.

СЕБАСТИАН. Нищо не си разбрал.

РАФАЕЛ. Нищо от кое?

СЕБАСТИАН. Понятие си нямаш.

¹¹ „Сказание и хоровод на тримата приятели“ – заглавие на едно от стихотворенията в „Поет в Ню Йорк“. – Б. пр.

¹² „Любовни язви“ (из „Сонети за неясната любов“). – Б. пр.

РАФАЕЛ. Слушай. Ако ми помогнеш да изляза, ти обещавам никой да не ти търси сметка. Обещавам ти, че ще съм с теб каквото и да стане. Само да се доберем до града и ще се прехвърлим във Франция. Къде по-точно се намираме в момента?

СЕБАСТИАН. Не разбираш и това е. Отвън има коридор, а в края му – караул. После има още един коридор и още един караул. Дори да успееш да минеш по двата коридора, дори по някакво чудо двата караула да не те спрат, на изхода чака трети.

РАФАЕЛ. Не може да няма начин.

СЕБАСТИАН. Начин? Какво си въобразяваш, че не съм го мислил ли?

РАФАЕЛ. Моля?

СЕБАСТИАН. Няма начин. Стига.

РАФАЕЛ. Но аз не /

СЕБАСТИАН. Ако обичаш.

РАФАЕЛ. Не искам да умра.

СЕБАСТИАН. Млъкни.

РАФАЕЛ. Не мога да умра тук.

СЕБАСТИАН. Затвори си устата! Първи ли искаш да те изкарат? *(Рафаел поклаща глава.)* Тогава...

Пауза. Рафаел се мъчи да се изправи. Олюлява се и за малко да падне.

СЕБАСТИАН. Какво правиш сега?

РАФАЕЛ. Помогни ми да седна на стола.

СЕБАСТИАН. Ами ако влязат?

РАФАЕЛ. Какво значение има?

СЕБАСТИАН. Добре, само не прави глупости. Дай ръце. *(Помага му да се изправи.)*

РАФАЕЛ. Извинявай.

СЕБАСТИАН. За какво?

РАФАЕЛ. Воня. Не знам кога /

СЕБАСТИАН. Няма значение.

РАФАЕЛ. Не, не. Помогни ми да ида отзад, моля те, нека да се умия. Не искам така, не искам да умра вмирисан. *(Себастиан го отвежда зад чупката на стената.)* Дай ми малко вода и нещо да се почистя. *(Себастиан му подава манерката си и вестника и изчаква отстрани.)* Имаш ли братя и сестри?

СЕБАСТИАН. Не.

РАФАЕЛ. Аз имам по-голяма сестра. Мария. Много е хубава, знаеш ли? И добричка, душа човек. Когато тръгнах от Мадрид, ми изми краката. Ужасно ме досрамя. Казах ѝ: „Луда ли си, как ще ми миеш краката?“. *(Излиза иззад чупката и Себастиан му помага да се върне до нара.)* А тя се засмя и ми вика: „Искам да ти е свежо, искам брат ми да иде на война отпочинал. Тези обувки ти убиват. Откъде ги взе?“.

Мълчание.

СЕБАСТИАН. Не мога да обещая със сигурност. Но ако искаш нещо да ѝ предам... Ако искаш да ѝ предам някаква заръка от тебе, ще се опитам. Не ни дават да внасяме хартия и ни проверяват на излизане. Обаче ако ми кажеш каквото искаш да стигне до нея, ти обещавам да го запомня. Обещавам ти да запомня всяка дума и да ѝ предам при първа възможност.

РАФАЕЛ. Виж, има едно нещо... *(Себастиан кляка до него.)* Много искам правилно да ме разбереш. Трябва да се спасят едни книжа. Страшно е важно. Не само за мен, а за всички. Трябва да се свържеш с един човек в Мадрид и така да направиш, че тези книжа да не се затрият.

СЕБАСТИАН. Какви книжа?

РАФАЕЛ. Нищо общо с войната. Нали ти казах, че бях секретар на една театрална труппа...

СЕБАСТИАН. Да.

РАФАЕЛ. Един приятел ми повери нещо свое. Нещо, което не бива да се изгуби.

СЕБАСТИАН. Кой?

РАФАЕЛ. Поетът, който ръководеше труппата.

СЕБАСТИАН. Не знам...

РАФАЕЛ. Федерико. Федерико Гарсия Лорка.

СЕБАСТИАН. Лорка? Него не го ли /

РАФАЕЛ. Да.

СЕБАСТИАН. Да не сте били приятели?

РАФАЕЛ. Може да се каже.

СЕБАСТИАН. Ние веднъж го слушахме. По радиото. На майка ѝ хареса гласът му и стиховете, дето рецитираше. „Колко жалко – вика, – че е такъв!“.

РАФАЕЛ. „Такъв“?

СЕБАСТИАН. Ами червен, предполагам.

РАФАЕЛ. Той в нищо политическо не беше замесен. Не беше редно да го убиват.

СЕБАСТИАН. Да, но на война /

РАФАЕЛ. Слушай. Той ми остави нещо, за което сега нося отговорност. Трябва да го спасим на всяка цена.

СЕБАСТИАН. Не схващам. Искаш да намеря сестра ти и да ѝ кажа къде е то, така ли?

РАФАЕЛ. Не, не сестра ми.

СЕБАСТИАН. Кого тогава?

РАФАЕЛ. Един приятел. Един от актьорите. Модесто. Модесто Игèрас¹³. Сестра ми е прекалено далеч от тези неща. Става въпрос за пакет с книжа, наши си работи. Писма, документи. Има и грамофонни плочи.

СЕБАСТИАН (*става и се отдалечава*). Няма да стане.

РАФАЕЛ. Обещах му. Не бива да се затрият, да изгорят в някой пожар. Или да влязат чужди хора в апартамента и да ги изхвърлят като боклук. Трябваше по-рано да се погрижа, да предвидя. Но не прецених добре обстоятелствата. Мислех си, че това безумие бързо ще свърши. Как да допусна, че /

СЕБАСТИАН. Нали не очакваш аз да се нагърбя с това? Хайде разбери ме ти мене. Хубаво, приказваме си тук, даже ти обещах, че ще се свържа със сестра ти... И ще го направя, какво сега, да не мислиш, че нямам сърце? Обаче това с книжата е прекалено. Ще ме забъркаш в още някоя каша. Не ща да го знай нито твоя приятел поета, нито писанията му. Все някой ще ги намери. Пък ако не ги намери, ще се запилят и готово. Мен какво ме е еня? Пак добре ако не полудея съвсем. Сутрин едвам мога да се събудя и да си удържа мислите – да не ме завлекат още по-далеч...

РАФАЕЛ. Точно заради това. Трябва /

СЕБАСТИАН. Чувствам, че се задушавам, че затъвам все по-надълбоко с всеки изминал час и ден. С всеки труп, който преброя. Защото аз ги броя /

РАФАЕЛ. Не е каквото си мислиш. Чуй ме /

СЕБАСТИАН. Всеки от хората, които виждам да умират наоколо. А после ги чувам: гласовете на убитите, гласът на майка ми /

РАФАЕЛ. Не ме разбираш. Остави за малко /

¹³ Модесто Игерас (1910–1985) е реално лице, както и всички, споменати в пиесата – без Себастиан. В „Ла Барака“ Модесто участва заедно с брат си Хасинто като актьор, сетне става театрален режисьор. За Родригес Рапун казва: „Рафаел страхотно обичаше жените, но беше впримчен в тази мрежа – не впримчен, а направо погълнат от Федерико... После искаше да избяга, но не можеше.“ – Б. пр.

СЕБАСТИАН. Гласовете им са като тътен. Друго не ме интересува: само това бедствие, дето ни го навлякохте, да свърши колкото се може по-скоро.

РАФАЕЛ. Не става въпрос за сега. Не става въпрос за нас. Няма да ни го простят потомците.

СЕБАСТИАН. Чии потомци?

РАФАЕЛ. Идните поколения.

СЕБАСТИАН. О, те със сигурност няма да ни простят. Ама не заради купчина изгубени хартии.

РАФАЕЛ. Слушай. Ако оцелееш – и дано, дано да се измъкнеш, – ако оцелееш в тази проклета сеч, нека поне това да е имало някакъв смисъл.

СЕБАСТИАН. Кое да е имало смисъл?

РАФАЕЛ. Нашата среща. Случайността, която ни събра тази сутрин на това място.

Фактът, че си последният човек, с когото се запознавам, преди да умра. Ще можеш да погледнеш децата си и да им кажеш: „Аз спасих тези книги, които ви преподават в училище!“. Ето ти го смисъла. В пакета има доста стихотворения и три пиеси. По никой начин не бива да изчезнат. Не и завинаги. Тези след нас ще ги оценят, ще видиш.

СЕБАСТИАН. Какво по-точно очакваш да направя?

РАФАЕЛ. Просто запомни това име: Модесто Игерас. Потърси го и му предай следното от Рапун: нещата на Федерико са в апартамента в Алкала. Той знае къде е. Кажи му, че там е всичко. Да скъса писмата и ако може, да ни прости. Но да запази ръкописите, да ги изнесе във Франция или в Мексико. И плочите. Шест записа общо. На едната е речта, която изнесе Лорка в „Театро Еспаньол“, за актьорите¹⁴. На другите рецитира стихотворения. Обещай ми да направиш каквото ти казвам.

СЕБАСТИАН. Аз /

РАФАЕЛ. Моля те от все сърце, направи го.

СЕБАСТИАН. Ама защо е толкова важно?

РАФАЕЛ. Длъжен съм да удържа на думата си. Поне това. Обещах му.

СЕБАСТИАН. На кого?

РАФАЕЛ. На Федерико.

СЕБАСТИАН. Но той е мъртъв. Какво значение има, че си обещал?

РАФАЕЛ. Как какво значение? Нима не е ясно? Нищо ли не схващате и ти, и диваците, с които си се сдружил?

СЕБАСТИАН. Не мога да ти помогна.

Чуват се изстрели и виковете.

РАФАЕЛ. Какво става?

Себастиан излиза в коридора. Връща се.

¹⁴ „Беседа относно театъра“ (*Charla sobre el teatro*), в която, между другото, казва: „Театърът е един от най-изразителните и полезни инструменти за образоването на една страна, както и барометър, който отчита нейното величие или упадък. Отзивчивият театър, добре ориентиран във всички свои разклонения – от трагедията до водевила, – за броени години може да промени чувствителността на народа, а разтуреният театър, в който крилете са изместени от копита, може да опошли и одряма цялата нация... Театърът е училище по плач и смях, свободна трибуна, от която хората да заклеймят овехтели или погрешни разбирания и с живи примери да осветлят вечните правила на човешкото сърце и емоции... Народ, който не поддържа и не развива своя театър, е, ако не мъртъв, то на смъртно ложе. А театър, който не отразява пулса на обществото, историческия пулс, драмата на своите съвременници и автентичната окраска на техните околности и дух, било със смях или със сълзи, няма правото да се нарича театър – той е игрален дом или място за правене на отвратителното нещо, наричано *убиване на времето*“. – Б. пр.

СЕБАСТИАН. Първите.

РАФАЕЛ. Какво /

СЕБАСТИАН. Съжалявам.

РАФАЕЛ. Още не се е съмнало!

СЕБАСТИАН. Не, още не.

РАФАЕЛ. Но защо ни убиват по тъмно?

Светлината помръква. Затъмнение.

VI и VII

Влакът и жената, която изпълва небето¹⁵ Оловни псета¹⁶

„Виждам разрушението
на думата *любов*.“¹⁷

Себастиан крачи нервно и се моли полугласно, гали кръстчето, което виси на шията му. Отвън – плисъкът на морето и предутринната дрезгавина, която се промъква през прозорчето.

РАФАЕЛ. Стига, стига, моля те.

СЕБАСТИАН. Какво?

РАФАЕЛ. Стига си го въртял този кръст, стига си се молил.

СЕБАСТИАН. Съмва се вече.

РАФАЕЛ. За кого се молиш?

СЕБАСТИАН. За всички нас. Какво значение има?

РАФАЕЛ. Кой си ти, че ще се молиш за мен? Кой ти е дал право да ходатайстваш за душата ми?

СЕБАСТИАН. Не пожела дори да чуеш изповедника.

РАФАЕЛ. Точно така, не пожелах.

СЕБАСТИАН. Щеше да ти помогне.

РАФАЕЛ. За какво?

СЕБАСТИАН. Да постигнеш мир.

РАФАЕЛ. С кого?

СЕБАСТИАН. С тревогите си.

РАФАЕЛ. Да се чуди и мае човек.

СЕБАСТИАН. Защо?

РАФАЕЛ. Идва свещеник да ми спасява душата, след като задушевно е прегърнал палачите ми. Влиза с библия в ръка и ми говори за прошка и за спасение, и за очистиране от греховете, след което ме оставя сам пред взвода за разстрел.

СЕБАСТИАН. Какво да прави? Той е просто свещеник.

РАФАЕЛ. Да ми плюе в лицето. Ето какво. А после да благослови всеки от куршумите, които ще ме разкъсат и да благодари на дядо Боже, че тялото ми пада безжизнено на земята, а душата ми заминава право в пъкъла, обречена на вечно страдание. Това по би подходило. Това би имало някакъв – всякакъв! – смисъл. Иначе, кажи ми, защо не се застъпи да ме помилват? Защо не се изпречи пред куршумите, както разказват, че Онзи се изпречил пред хвърлените камъни?

СЕБАСТИАН. Той само се опита /

РАФАЕЛ. Опита се да ми внуши да искам прошка, ето какво се опита. Да го умолявам, преди да ме прати на смърт, така че да може да добави още едно име в списъка си с покаяли се грешници. Затова го заплюх. И затова го проклинам и проклинам неговия бог и всички, които пълнят сърцата на хората със страх и фантасмагории, вместо да ги тласнат към борба за справедливост и за радост. Разбираш ли?

¹⁵ „Детството ти в Ментон“ (из „Поет в Ню Йорк“). – Б. пр.

¹⁶ „Касида за клоните“ (из „Тамаритски диван“): „В горичките на Тамарит дойдоха оловните псета клоните да чакат да окапят, да се счупят клоните от само себе си...“ – Б. пр.

¹⁷ „Сянката на моята душа“ (из „Книга със стихотворения“). – Б. пр.

Мълчание.

РАФАЕЛ. Извинявай.

СЕБАСТИАН. Недей.

РАФАЕЛ. Какво?

СЕБАСТИАН. Недей да ми се извиняваш.

РАФАЕЛ. Ти вярваш ли в този бог?

СЕБАСТИАН. Не знам.

РАФАЕЛ. Какво е направил той за нас?

СЕБАСТИАН. Олеква ми, като мисля за него.

РАФАЕЛ. Олеква ти?

СЕБАСТИАН. Да. По-лесно си прощавам.

РАФАЕЛ. Ти пък какво имаш за прощаване? Какво чак толкова си вършил преди войната, че да не можеш да си го простиш?

СЕБАСТИАН. Ами когато италианците /

РАФАЕЛ. Искam *ти* да ми дадеш опрощение.

СЕБАСТИАН. А?

РАФАЕЛ. Искam ти да ми дадеш опрощение.

СЕБАСТИАН. Какво говориш?

РАФАЕЛ. Нали те вълнуват греховете и прошките?

СЕБАСТИАН. Не те /

РАФАЕЛ. Искam да знаеш какъв е моят грях.

СЕБАСТИАН. Чакай сега!

РАФАЕЛ. Не, не мога да умра с тази тайна в сърцето.

СЕБАСТИАН. Кой съм аз, че да /

РАФАЕЛ. Аз вярвам в теб. В *теб* вярвам и още как. Чуй ме и виж какво заслужавам: наказание или прошка.

СЕБАСТИАН. Рафаел /

РАФАЕЛ. Оставих го сам.

СЕБАСТИАН. Кого?

РАФАЕЛ. Федерико.

СЕБАСТИАН. Твоя приятел, поета ли?

РАФАЕЛ. Изоставих го. Тръгнах си.

СЕБАСТИАН. Е, и?

РАФАЕЛ. Може би ако не бях заминал от Мадрид...

СЕБАСТИАН. Какво, ако не беше заминал?

РАФАЕЛ. Може би той нямаше да се върне в Гранада.

СЕБАСТИАН. Знаеш ли, и аз си задавам този въпрос. Ако не бях казал на майка да излезем да посрещнем самолетите... Но на война стават лоши /

РАФАЕЛ. Не разбираш.

СЕБАСТИАН. Защо пък да не разбирам? Престани да ме подценяваш.

РАФАЕЛ. Оставих го сам-самичък. Нашите ми казаха, че три пъти е звънял от Гранада.

СЕБАСТИАН. Добре де, а другите му приятели /

РАФАЕЛ. Не.

СЕБАСТИАН. Какво „не“?

РАФАЕЛ. Аз не му бях приятел.

СЕБАСТИАН. Тоест?

РАФАЕЛ. Този пакет, с книгата, знаеш ли какво съдържа?

СЕБАСТИАН. Нали вече ми каза.

РАФАЕЛ. Нашите писма.

СЕБАСТИАН. Дето сте си писали с /

РАФАЕЛ. Не издържам!

СЕБАСТИАН. Какво?

РАФАЕЛ. Повече не можех да се движа с него. Хората взеха да приказват. За младежа, дето бил станал сянка на Лорка. А аз... аз самият не знаех дали /

СЕБАСТИАН. Май е по-добре да не /

РАФАЕЛ. Дадох му всичко, което имах за даване. Всичко. И тялото си. Обичах го. Така казано, ще прозвучи нелепо. Но го обичах. За първи път ми беше. Допреди това бях докосвал само жени. С Федерико обаче... стигаше просто да се приближи и да се засмее. Първия път, като ме заговори, направо ми се зави свят, сякаш съм пиян... изведнъж силища не ми остана и просто замрях в един ъгъл. После като се прибрах у нас, повърнах. Фраснах стената с всичка сила, за да може болката в ръката да ме отвлече малко от това терзание. Струваше ми се, че полудявам, че съм изгубен. На репетициите той ми се усмихваше, а аз се мъчех да гледам другаде, да си мисля само за лекциите. Седмица по-късно ми прати бележка – да сме се видели.

СЕБАСТИАН. И какво?

РАФАЕЛ. Ами приех, разбира се, как да не приема? Ако го познаваше, ако можеше поне няколко минути да прекараш с Федерико, щеше да ме разбереш. Той ме прегърна! Прегърна ме и ме целуна, и аз не го отблъснах. И не знам как се обърна всичко, въобще не разбрах... Изпитвах глад за Федерико, тревога заради Федерико, нужда от Федерико. Чувствах, че всяка минута с него душата ми расте. Слушах го да говори и се снишавах, почти изчезвах. А после идваше нощта и се отдавахме един на друг. Срам не срам – харесваше ми. *(Себастиан понечва нещо да каже.)* Когато Федерико отиде в Аржентина, за малко да обезумея. Няколкото месеца преди това бяхме неразделни, всичко правехме заедно – „Рапун, младежът, който следва Лорка като сянка“. Мъчех се да пиша писма, които да не кънтят на кухо на фона на неговите. Но видях, че няма да издържа. Хората взеха да говорят, а него това сякаш изобщо не го засягаше. През ум не му минаваше в какво положение се оказва моето семейство и че аз... както и да е: опитах да се отдръпна, да мисля само за жени, и то неведнъж, но все така ставаше, че се връщах при Федерико, винаги Федерико. Докато вече не можех да издържам. Не исках да водя такъв живот, да съм негов придатък и всички да ме одумват по тази причина, да ме споменават само защото съм вечно залепен за него. Виждах как ме поздравяват любезно, а в мига, в който се обръщам, се смеят и шушукат. И тази дума, „обратен“, кънтеше в главата ми до полуда. Затова реших да се махна от Мадрид. Вече се говореше, че военните подготвяли преврат. Той се обаждаше притеснен, а аз го успокоявах, успокоявах го с думите: „Няма да е сега, Федерико“, защото веднъж един заблуден куршум попадна във фасадата на неговата къща и той се обади разплакан, и каза, че ще умре от куршум и че Испания ще се зарине с трупове, а аз го утеших: „Не, Федерико, няма да умреш от куршум.“ Та всеки път, като заговореше за война, му казвах: „Няма да е сега, няма да е сега“. Но в крайна сметка го напуснах. Изоставих го и го убиха. За това имаш ли прошка? Някой може ли да прости такова нещо? Как да живея по-нататък? Поне да се бях сбогувал с него, поне да се бях осмелил да му кажа, че аз, че все пак някак... *(Бърка в джоба си и вади лист хартия.)* Виж.

СЕБАСТИАН. Какво е това? Ами жената от Валенсия? Излъга ли ме? Остави ме на мира. Не ща да знам. Не и след /

РАФАЕЛ. Слушай.

СЕБАСТИАН. Не искам една дума да чувам повече от тебе. Това си е твой проблем. Щом си се съгласил този мъж да /

РАФАЕЛ (*започва да чете*). „Ти няма да ме разбереш как те обичам, защото в мене си заспал и спиш дълбоко. Аз плача и те крия, че жестоко ме следва остър глас челичен. Законът, погнал и плътта, и светлината...”¹⁸

СЕБАСТИАН. Какво? Какво е това? Какво е това? Спри веднага! Недей да го четеш.

Млъкни. Не ща да чувам нито дума повече /

РАФАЕЛ. „Пронизва вече оболялата ми гръд и смутните слова със стръв гризат на твоя непреклонен дух крилата...”

СЕБАСТИАН. Млъкни, моля те, Рафаел. Престани. Нали ти казах, че ще ти помогна. Ще се опитам да се свържа със сестра ти. Това не ти ли е достатъчно? Защо ми пълниш главата с такива мисли, че /

РАФАЕЛ. „Ври множество от люде на моравата и чака твоето тяло и моето страдание на вихрогони с грива резедава. Не се буди, сърце, не е потребно. Чуй на кръвта ми плисъка в цигулките!”

СЕБАСТИАН. Затваряй си устата, твойта кожа, път!

РАФАЕЛ. „А сетне виж: нас все така ни дебнат!”

СЕБАСТИАН (*изтръгва листа от ръцете му*). Дай тука.

РАФАЕЛ. Още чувам гласа му: „твоето тяло и моето страдание, твоето тяло и моето страдание”.

СЕБАСТИАН. Престани. Не мога да ти помогна. Нямам си понятие от такива работи. Не знам нищо нито за теб, нито за твоя приятел, нито за вашите книги и въобще не ме интересува какви сте ги вършили двамата!

РАФАЕЛ. Всички ми казваха: „Федерико страда по теб“, „Федерико се измъчва“.

„Федерико, Федерико, Федерико“. Колко време щяхме да я караме така? В криене и лъгане наред. А аз... аз не можех да свикна... исках... ами де да знам... исках да се ожения, да имам деца, да си живея живота спокойно. Дори за тая цел да трябва да се откажа от всичко. И го оставих сам. Заминах, без да се сбогувам. Поне да му бях казал, че по свой си начин го обичам и това никога няма да се промени. Но аз изчезнах, без дума да обеля. И го убиха.

СЕБАСТИАН. Не си го убил ти. Не ти. Дръж. (*Връща му листа.*) По-добре да е у теб.

РАФАЕЛ (*хваща го за китката*). Обещай ми, че ще издириш Модесто, обеща ми, че книгата няма да се загубят. Обещай ми.

СЕБАСТИАН. Облечи се.

РАФАЕЛ. Вярвам в теб.

Себастиан го повдига и започва да го облича.

РАФАЕЛ. Направи го ти.

СЕБАСТИАН. Какво?

РАФАЕЛ. Застреляй ме ти, моля те!

СЕБАСТИАН. Какво говориш?

РАФАЕЛ. Не искам повече да чакам. Не искам да ме виждат как плача. Не искам да изляза и да забележат, че треперя. (*Вкопчва се в Себастиан и пада на колене на пода пред него.*) Не искам да знаят, че се гърча от ужас. Не искам да стане така, че да ги моля за пощада. Тях точно. Тези. Кажи им, знам ли, кажи, че съм се нахвърлил върху теб. Направи го сега. Моля те. Довърши ме, преди да се е съмнало. Сега, като знам, че ще помогнеш, мога да си ида.

¹⁸ Този и по-долните цитати на тази страница са от „Любовта спи в гърдите на поета“ (из „Сонети за неясната любов“). Това е единственото произведение на Лорка, цитирано в своята цялост и би било добре да е в поетичен превод (засега няма публикуван такъв), а не в подстрочник, както тук. – Б. пр.

СЕБАСТИАН. Мирясай бе, дявол да те вземе, тихо!

РАФАЕЛ. Направй го.

СЕБАСТИАН. Добре, добре. Ето. Обещавам ти, че ще ида и ще взема каквото трябва, ти само се успокой и не плачи. Кажи пак името.

РАФАЕЛ. Федерико /

СЕБАСТИАН. Не, за кого да питам?

РАФАЕЛ. Адресът е „Росалия де Кастро“ 25. Там живеят нашите със сестра ми. Някой от тях да ти каже къде да потърсиш Модесто Игèрас. Ако не го намериш или са го убили, питай за Рафаел Мартинес Надàл.

СЕБАСТИАН. Да знаеш, че ще опитам, но нищо повече. Ще опитам.

Себастиан помага на Рафаел да седне на нара, сваля обувките му и започва да му бърше стъпалата.

РАФАЕЛ. Ти ще бъдеш ли?

СЕБАСТИАН. Къде?

РАФАЕЛ. Във взвода за разстрел. Ти в него ли си?

СЕБАСТИАН. Аз не съм убивал човек. Никога никого. И не желая. Защо сега?

РАФАЕЛ. Какво сега?

СЕБАСТИАН. Защо ме питаш за това сега?

РАФАЕЛ. Искah да знам дали ти ще /

СЕБАСТИАН. Мислиш ли, че съм способен? Мислиш ли, че бих могъл да стрелям по тебе? Да изляза на двора и да стрелям по тебе?

РАФАЕЛ. Поне ще си наблизо. (*Мълчание.*) Ако те повикат, не отказвай. Ще заподозрат, че нещо сме говорили, така че върви и стреляй. Нали знаеш как свършват несъгласните.

СЕБАСТИАН. Де да можех нещо да направя /

РАФАЕЛ. Вече правиш, и то много. Не забравяй имената и адреса, които ти дадох. Нали няма да забравиш?

СЕБАСТИАН. Няма.

РАФАЕЛ. Благодаря.

СЕБАСТИАН. Не.

РАФАЕЛ. Не?

СЕБАСТИАН. Не ми благодари.

РАФАЕЛ. Трябва да запазим спокойствие, момче.

СЕБАСТИАН. Казвам се Себастиан. Името ми е Себастиан.

РАФАЕЛ. И да приемем нещата както дойдат.

СЕБАСТИАН. Не, по дяволите. Защо?

Себастиан обува чорапите на Рафаел и започва да му нахлузва обувките.

РАФАЕЛ. Кажи на татко, че са се отнесли с мен прилично и че докрай съм запазил присъствие на духа. На брат ми Томàс – да продължава да учи. И че много съжалявам, задето не съм му отделял повече време. Нали няма да забравиш, Себастиан?

СЕБАСТИАН. Няма, няма.

РАФАЕЛ. На сестра ми кажи хич да не слуша татко, ами да излиза свободно. Да се хване с някое свястно момче. А на мама... да не се тормози и да мисли за мене с радост. Както аз сега за нея. Кажи им, че съм бил щастлив. Че не съм си пропилял живота. Че съм действал по своя воля. Че съм бил блажен да позная неща, отредени за малцина.

СЕБАСТИАН. Не знам как си представяш да отида там и да им кажа, че аз /

РАФАЕЛ. Те ще разберат.

СЕБАСТИАН (*става, сваля кръстчето от врата си и му го подава*). Моля те, не ми отказвай.

РАФАЕЛ (*изправя се*). Не се измъчвай, момче. (*Взема кръстчето и го слага на врата си.*)

Още малко и ще свърши. Честна дума.

СЕБАСТИАН. Какво да правя сега? Пак сам.

РАФАЕЛ. Вярвай в доброто и бъди силен. Това прави, Себастиан. Вярвай, дерзай, гледай напред. Ти си мъж, който ги може тези неща. Войната скоро ще спре, съвсем скоро.

Мене слушай. И виновниците ще си платят – за всяка сълза, за всяка смърт.

СЕБАСТИАН. Ами ако не стане така?

РАФАЕЛ. Ще си платят за всяка сълза и за всяка смърт, не се съмнявам.

СЕБАСТИАН. Значи и аз ще плащам.

РАФАЕЛ. Ти? На колко си години?

СЕБАСТИАН. На осемнайсет. Ще стана.

РАФАЕЛ. Тези, дето са те домъкнали тук. Те ще платят. И всяка секунда хиляди вперени в тях очи ще им припомнят пролятата кръв. А когато погребат Федерико, когато го извадят от ямата, където е хвърлен, и го положат в гробищата, когато най-сетне стане и това, тази земя ще има бъдеще. Хайде недей. Трябва ти бистра глава. Почакай малко да се уталожат работите и иди в Мадрид. Кажи на Модесто, че е бил в последните ми мисли и че оставям на неговите грижи всичко, което е в апартамента. Задължително да се публикува, ако ще да е след век. Когато нашата нищожност вече няма да е пречка и с нея ще са се стопили и позорът, и мерзостта ни. Ще го направиш ли?

СЕБАСТИАН. Да.

РАФАЕЛ. Погледни ме.

СЕБАСТИАН. Какво?

РАФАЕЛ. Не унивай. Всяко зло има край. Ела, дай ми ръка. Толкова ме беше страх,

Себастиан, толкова се бях изплашил. Но срещнах теб. Дай да те прегърна. Поне някой да знае кой съм бил.

СЕБАСТИАН. Да.

Проехтяват трясъците, вече на вратата. Рафаел тръгва към коридора.

РАФАЕЛ. Себастиан, нали няма съвсем да изчезна? Никой не изчезва напълно, нали?

Себастиан понечва да му отговори. Тогава светлината на утрото облива помещението и постепенно го изличава с яркостта си.

*Финално затъмнение.*¹⁹

¹⁹ В интервю за „Ел Паис“ от 25 юни 2019 г. Конехеро казва: „Театърът винаги предлага някоя „катастрофална среща“. Той е място за съмнения, за отърсване от твърдите убеждения. Аз си позволих поетичната волност да променя смъртта на Рафаел, макар и промяната да не е голяма – той в крайна сметка умира от раните, нанесени му от фашистите: в моя случай при разстрел, в реалността – в болница. Другата волност беше по-важна за мен: срещата с момчето, с измисления персонаж Себастиан. Тя позволи наличието на *агон*, на диалектически обмен... Пък и драматурзите не сме длъжни да се придържаме към буквата на документа подобно на историците... Лорка е емблема на всички безследно изчезнали. И от многото въпроси, които повдига издирването му, най-същественият е да не забравяме, че 100 000 наши сънародници все още са жертва на насилие и след смъртта си, защото така и не са погребани (по християнски или който и да е достоен начин). Жертви на същото насилие са и децата, и внуците им, и цялата тази страна, която си позволява да държи над 100 000 от своите граждани в масови гробове.“ – Б. пр.

Федерико Гарсия Лорка (1898–1936) се ражда в андалуското село Фуенте Вакерос. Семейството му се мести в недалечна Гранада, когато той е на 11. Там Лорка постъпва в университета през 1915 г., за да следва литература и право, и публикува първата си книга с прозаични фрагменти – „Впечатления и пейзажи“ (1918). От 1919 г. учи в Мадрид и живее в прочутото „Студентско общежитие“ (*Residencia de estudiantes*), оживено културно средище, където се сближава с прохождащите в изкуството Луис Бунюел и Салвадор Дали. През 1920 г. пише първата си пиеса, „Проклятието на пеперудата“ – постановката в „Театро Еслава“ пада след четири представления. От 1921 г. датира първата му поетична сбирка, „Книга със стихотворения“. През 1928 г. съосновава списанието „Петел“, от което излизат два броя. През 1929 г. заминава за Ню Йорк: на шестте месеца престой там се дължи може би най-известната от четиринайсетте му стихосбирки, „Поет в Ню Йорк“ (издадена посмъртно). През 1931 г.

основава „Ла Барака“, студентска труппа, която пет години пътува из Испания с репертоар от т.нар. Златен век (произведения на автори от XVI–XVII в. като Мигел де Сервантес, Тирсо де Молина, Лопе де Вега, Педро Калдерон де ла Барка).

Сред близо двайсетте пиеси, написани от Лорка – понастоящем най-превежданият испански поет и драматург за всички времена, – са „Кървава сватба“ (1933), „Йерма“ (1934) и „Домът на Бернарда Алба“ (1936), които го прославят по света още приживе. За „Черният камък“, с първоначално заглавие „Черна топка“ (*La piedra oscura, La bola negra*) не се знае почти нищо – само списъкът с действащите лица, малко от началото и намерението това да е „реалистична драма“, която да засяга хомосексуалността. След военния преврат на 17 юли 1936 г. Лорка се скрива в дома на приятели в Гранада, където е заловен седмица по-късно. В неуточен момент около 18 август 1936 г. е разстрелян без съд заедно с трима други арестанти край пътя между андалуските села Виснар и Алфакър. За смъртта му се научава едва през септември, а къде са останките му, е неизвестно и до днес.

Рафаел Родригес Рапун (1912–1937), студент по минно инженерство и право, се присъединява към „Ла Барака“ в началото на 1933 г., когато трупата репетира „Фуенте Овехуна“, и скоро става неин секретар. Луис Саенс де ла Калсада, член на екипа, го описва така: „Доста едра глава, къдрава коса, не много високо чело с дълбока напречна бръчка; прав нос, излизащ почти от самото чело и профил като на гръцка статуя; голяма уста със снежнобели зъби и леко обратна захапка, заради която, усмихнеше ли се, едното ъгълче на устата му се вдигаше, а другото се спускаше. Енергична брадичка, силно тяло със спокойни мускули, слабо приспособени за спорт (май не умееше и да плува). Обикновено се носеше в черно, цвят, който допълнително подчертаваше лъчезарната му усмивка...“. Когато през октомври 1936 г. се разчува за убийството на Лорка, Рапун отива доброволец на Северния фронт да се бори срещу

франкистите и – по спомени на съвременници – не се старае особено да опази живота си. Покосен е от картечен огън при самолетно нападение и умира от раните си в една сантандерска военна болница на 18 август 1937 г. – точно година след Лорка.

Според повечето изследователи единайсетте „Сонети за неясната любов“, публикувани заедно едва през 1983 г., са вдъхновени именно от Рапун (в тяхното заглавие, *Sonetos del amor oscuro*, е употребено същото прилагателно като в заглавието на пиесата, *La piedra oscura* – „мрачен“, „тъмен“, „черен“, „непрогледен“, „непонятен“, „смътен“, „непроницаем“). – Б. пр.